

Markučių dvaro istorija

Albertas Kazlauskas („Gatvės gyvos“)

Pranešimas parengtas ekskursijai „Markučių dvaro istorija ir Šv. Barbaros koplyčios architektūra“

2019 m. birželio 19 d.

Egzotikos ištroškusiems vilniečiams nebūtina keliauti į tolimus kraštus. Visai šalia miesto centro kalvų apsupti pūpso kaimiški Markučių trobesiai. Išraiškingas reljefas apdovanojo šią vietą puikiomis apžvalgos vietomis, gairiomis medžių paunksmėmis, taip pat apsaugojo nuo urbanizacijos. Ši kaimiška gyvenvietė savo veidą įgijo tarpukariu, kai Varvara Puškina dėl finansinių sunkumų ėmė padavinėti savo valdas po gabalėlį. Sklypus pirkę valstiečiai vienas po kito statėsi namus ir suformavo šiandieninį vietovės kraštovaizdį. Tad buvusi Puškinų valda – tai šiandieninių Markučių lopšys.

Prieš pristatant svarbiausius objektus, verta išsiaiškinti vietovės pavadinimo kilmę. Deja, kaip jau neretai nutinka ir su kitais Vilniaus toponimais, Markučių vardo kilmė nėra visiškai aiški. Spėjama, kad praeityje čia galėjo gyventi bent kelios valstiečių šeimos, kurių pavardės buvo Markutis, Morkus, Morkūnas ar pan. Kad tai nebuvo žemvaldžiai feodalai, kalbininkas Jonas Jurkštas grindė tuo, kad tokiu atveju vietovė turėtų priesagą *-išk-* ir vadintųsi Markiškėmis (kaip Buivydiškės, Saltoniškės ir kt.). Markučių vietovardis pirmą kartą paminėtas 1712 m., kartu su Sakalaičiais (*Sokoloycie*). Painiavos įneša ir tai, kad XIX a. vienas šalia kito buvo aptinkami Markučių, Sakalaičių ir Svistapolės (*Swistopol*) pavadinimai. Tiesa, pastarieji du išnyko iš žemėlapių.

Pati teritorija, kurią dabar žinome kaip Markučius, kadaise priklausė Gurių dvarui. Dar Jogaila pamini, kad kažkuri šios žemės dalis skiriama Šv. Martyno bažnyčios klebono išlaikymui. Vėliau didysis kunigaikštis Aleksandras padovanojo Markučius savo žmonai Elenai. Minima, kad čia ji pasistatė vasaros rūmus. Po Elenos Markučių teritorija priklausė bajorui Unkovskiui, vėliau didikams Kiškoms, o XVII a. per Elžbietos Kiškaitės ir Kristupo Chodkevičiaus santuoką perėjo Chodkevičiams. Pastaroji giminė Markučius valdė beveik du amžius, iki 1810 metų. 1810–1838 m. čia šeimininkavo Vilniaus iždininkas Juozapas Eismuntas, o 1838–1867 m. – gydytojas grafas Ignatas Godlevskis. Nors ir yra informacijos nuotrupų apie kunigaikštienės Elenos, taip pat Kiškų-Chodkevičių rūmus, ne visai aišku, kur jie tiksliai buvo. Štai 1853 m. buvusių rūmų liekanas yra tyrinėjęs grafas Eustachijus Tiškevičius. Jis teigė, kad Kiškų-Chodkevičių rūmai buvo kaip tik toje vietoje, kur vėliau savuosius pasistatė Aleksejus Melnikovas. Tačiau gali būti, kad šie senieji XVI a. pab. – XVII a. pr. rūmai stovėjo ant gretimos kalvos. 2009 m. tokias išvadas padarė kasinėjimus vykdžiusi Lietuvos archeologų draugija. Tiesa, paprastam miestiečiui prasibrovus pro krūmų ir

medžių tankmę nieko įspūdingo pamatyti nepavyks – reikės nemažai vaizduotės pastangų norint mintimis išvysti ant tos kalvos rūmus.

Kalbant apie dabartinį Literatūrinio Aleksandro Puškino muziejaus pastatą, jis yra neabejotina Markučių dominantė. Jo pradžia mus nukelia į 1867 m., kai iš gydytojo I. Godlevskio, kuris, spėjama, gydė 1863–1864 m. sukilimo dalyvius, Markučius nusiperka Aleksejus Melnikovas, visos Rusijos imperijos susisiekimo ministro Pavelo Melnikovo brolis. Yra pasakojimas, kad keliaudamas palei Peterburgo–Varšuvos geležinkelio ruožą A. Melnikovas atkreipė dėmesį į Markučių grožį ir panorą čia pasistatyti vilą. Namas iš tiesų išliko ir išliko nedaug pakitęs iki pat šių dienų. 1875 m. Melnikovas padovanojo Markučius kaip kraitį savo dukteriai Varvarai, šiai ištekėjus už Vasilijaus Moškovo. Santuoka nebuvo laiminga ir jau po dvejų metų įvyko skyrybos. Vėliau lemtinga tapo Varvaros pažintis su didžiojo rusų poeto sūnumi Grigorijumi Puškinu. Įsiplieskusi meilė negeso ir 1883 m. Varvara ir Grigorijus Vilniuje sumainė žiedus. Po santuokos Markučiuose pora lankėsi tik vasaromis, tačiau 1899 m. valstybė iš Puškinų išpirko Michailovskoje dvarą, kuriame sumanė įkurti poeto memorialinį muziejų. Nuo šio įvykio Varvara ir Grigorijus Puškinai persikraustė į Markučius nuolatiniam gyvenimui. Būdamas 70-ies, bevaikis, 1905 m. Grigorijus mirė, o Varvara liko Markučiuose ir juose išgyveno iki pat savo mirties 1935 metais. Tiesa, dvaras smarkiai kentėjo per Pirmąjį pasaulinį karą: dingo A. Puškino asmeniniai daiktai, Grigorijaus medžioklės trofėjai, sudegė keli buvę nuomojami pastatai, o ir pati Varvara karo metais pasitraukė į Peterburgą. Jai grįžus į Markučius čia jau buvo susiklosčiusi visai kita politinė situacija – Rusijos imperijos nebeliko, o po atkaklių lietuvių, bolševikų ir lenkų kovų dėl Vilniaus jas galiausiai laimėjo pastarieji. Vis keblesnę finansinę situaciją ir augančias skolas Varvara Puškina bandė gelbėti skaidydama savo valdą ir pardavinėdama sklypus. Vien per 1930–1935 m. jų buvo parduota net 166! Šiuose išparduotuose žemės lopinėliuose ir užaugo dabartinė Markučių gyvenvietė.

Prieš mirtį Varvara testamentu paliko likusį turtą Vilniaus rusų draugijai su priesaku išlaikyti Aleksandro Puškino atminimą. Svarbu paminėti, kad pats poetas Vilniuje niekada nebuvo lankęsis, tačiau Markučiuose buvo ne vienas jo asmeninis daiktas, vėliau tapęs muziejaus kolekcijos dalimi. Literatūrinis muziejus šiame pastate įkurtas 1940 m., tačiau pirmuosius lankytojus dėl karo ir sudėtingų politinių aplinkybių priėmė tik 1948 metais. Šiandien tai – vienas autentiškiausių ir senove gerąja prasme dvelkiantis Vilniaus muziejus. Jame buvo nufilmuota nemažai scenų 2019 m. pasirodžiusiam istoriniam vaidybiniam serialui „Paskutiniai carai“ („The Last Czars“). Kolekcijoje – XIX a. naminiai vargonėliai, įspūdingas seifas, biliardo stalas, baldai su optinėmis apgaulėmis, kortų stalelis, ant kurio mėgdavo lošti pats poetas.

Greta muziejaus pastato yra Aleksandrui Puškinui skirtas paminklas. Jis sukurtas skulptoriaus Broniaus Vyšniausko ir Vytauto Nasvyčio dar 1955 metais. Tiesa, vyresni vilniečiai prisimena, kad anksčiau jis stovėjo netoli Katedros, tačiau 1992 m. paminklas buvo perkeltas prie

muziejaus Markučiuose. Charakteringi biusto bruožai, o ypač vešlios garbanos puikiai atspindi faktą, kad poeto prosenelis buvo afrikietis Ibrahimas (Abraomas) Hanibalas. Pagal legendą, caras Petras I jį krikštijo Vilniaus Piatnickajos cerkvėje, šiam įvykiui įamžinti net stovi paminklas. Vėliau Hanibalas padarė įspūdingą matematiko, karo inžinieriaus, fortifikatoriaus ir dvarininko karjerą. Po kelių kartų garsiojo afrikiečio giminėje gimė Aleksandras, kuris, beje, ne tik išlaikė egzotiškus bruožus, – tamsų gymį ir vešlias garbanas, – bet ir didžiavosi savo afrikietiška kilme.

Nemažo susidomėjimo pastaruoju metu susilaukė netoliese esantis Melnikovų-Puškinų nekropolis. Pirmiausia keliautoją pasitinka Varvaros mylėtų šunelių kapeliai – du nedideli paminkliniai akmenys, skirti Benui ir Žučioiui. O dar už kelių žingsnių yra kapinės, kurių kriptose palaidoti Varvaros motina (irgi Varvara), ūkvedys Vladimiras Nazimovas, guvernantė prancūzė Marie Pelichet ir patys šeimininkai Varvara bei Grigorijus Puškinai. Įdomu, kad dėl finansinių sunkumų Varvarai galiausiai neįstengta pagaminti atskiro antkapinio paminklo, todėl ant to, kuris pirmiausiai buvo skirtas Grigorijui, atsirado užrašas, kad čia kartu palaidota ir Varvara, o pati plokštė perstumta į centrą. Cerkvė-koplyčia pradėta statyti 1903 m., tačiau ją pavyko pabaigti tik po Grigorijaus mirties – 1906-aisiais. Kadaisė prabangiai įrengta šventovė per negandas smarkiai nukentėjo, neteko ikonų, vitražų. Vis dėlto muziejaus saugyklose išliko septynios ant cinko skardos tapytos ikonos, kadaisė puošusios pastato eksterjero nišas.

Tokia šiandien Markučių širdis. Nors įdomios informacijos yra daug, lieka ir aibė neatsakytų klausimų. Tikėkimės, kad netolimoje ateityje pavyks įminti dar daugiau Markučių mįslių.